

DERLETH, August
1909-1971

A legnagyobb amerikai magyarok egyike, Haraszthy Ágoston (1812—1869) sok egyéb tevékenysége mellett arról is nevezete, hogy ő volt az első magyar Amerikában, akiről egy új falut is elneveztek. A falu, amelynek eredetileg "Haraszthy" volt a neve, ma is megvan Wisconsin államban, mindössze eredeti nevét sikkasztották el. Ma Sauk City a neve, közel van az állam fővárosához, Madisonhoz. Hangzatos neve dacára több mint száz esztendő óta még mindig csak kis falu, körülbelül 1800 lakossal.

Vasváry Ödön

Ha a falu nevééről el is tüntették az alapító nevét, Haraszthy emléke ma is él a vidéken. Az Egyesült Államokban ugyanis a helytörténeti kutatás, az adatok megőrzése egyes vidékekről, sokkal népszerűbb és ápoltabb tudományág, mint például Magyarországon, ahol azt csak mostanában kezdték el igazán művelni. Ha voltak is kutatók, ha jelentek is még helytörténeti tudományos munkák, arról a publikum nem igen szerzett tudomást és nem is törődött vele. Az iskolák sem. Én az ország akkor második legnagyobb városában, Szegeden születtem, ott nőttem fel és jártam iskolában. Abban az időben, amikor már Tömörkény és Móra, de különösen az előbbi, már kezdte magát országos íróvá kinőni —, de az iskolában soha egy árva szó sem esett róluk és munkájukról. Felnőttem, érettségiztem, tovább tanultam

Írta: VASVÁRY ÖDÖN

Haraszthy falujának írójáról

6. OLDAL

1971. aug. 6.

SZABADSÁG

anélkül, hogy szülővárosom, az ősi település történetéből egy kukkot is tudtam volna. Az iskolák és a publikum számára Szegednek nem volt történelme, emlékezésre méltó multja, ezekről egy szó sem esett soha, mert a régi perzsa háborúk történetét, meg a görög-római, sosem létezett olimpiai istenek mitológiáját kellett tudni, de azt aztán alaposan. Amit ma szülővárosom történetéből tudok, Amerikában tanultam meg.

Egy olyan kis falu, mint például a wisconsini magyar alapítású Sauk City, nem is álmodhatott arról, hogy története bárkit érdekelne, pláne így, hogy azt írásban meg is örökítse. A falu története nem lehet tulságosan változatos vagy érdekes, de Sauk City mégis talált nem is egy olyan embert, aki érdemesnek tartotta írni róla.

Ezeknek a helyi történetíróknak egyik legkiválóbbja halt meg a napokban, azoknak az amerikaiaknak egyike, akiket érdekelt Haraszthy Ágoston élete és munkája. A neve, August Derleth, ismeretlen az amerikai magyarok között, Wisconsinban, s különösen Madison és Sauk City környékén nagyon jól ismert. Mindössze 62 esztendő volt, de aránylag rövid emberélet alatt is arról lett nevezetes, hogy nem kevesebb, mint 150 könyvet írt, többnyire a maga falujáról és annak környékéről. Sauk Cityben született és ott is halt meg. Szívroham ölte meg.

Ha egy ember 62 esztendő korában 150 megírt és kiadott könyvére mutathat rá, körülbelül tisztában is lehet vele, hogy ezzel eljutott pályafutása végére. Ez a teljesítmény akkora, hogy sulya alatt a legrobosztusabb emberi szervezetnek is össze kell roppanni. Az ilyen emberek, akiket egy életen át üldöz a kielégíthetetlen kutatási és alkotási vágy, akik sem éjjel, sem nappal nem képesek nyugodni, mert mindig dolgozniuk kell, akik minél többet dolgoznak, annál inkább tisztában vannak vele, hogy még mindig kimeríthetetlen munkatömeg áll előttük, amit nekik kellene elvégezni —, az ilyen emberek talán sejtik is, hogy az életükkel játszanak, hogy a halál már valahol ott settenkedik az ajtójuk előtt. Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy a mi néhai Reményi Józsefünk is ilyen ember volt. És neki is 62 esztendő korában kellett kiejteni a tollat a kezéből.

August Derleth nemcsak író, de könyvkiadó is volt. Sok könyvét ő maga adta ki, más írók könyveivel együtt. Volt ujságíró, szerkesztő, egyetemi előadó, de mindenekelőtt hű fia annak a falunak és környékének, ahol született s ahol egész életét töltötte. És így lehetetlen volt, hogy német származása dacára ne ismerje Haraszthy munkásságát és ne írjon róla. *eddig*

Haraszthyról ~~eddig~~ összesen két regényt írtak, illetve csak egyet, mert a másikban inkább csak említés történik róla. A regényt, amely bővebben foglalkozik Haraszthyval, Derleth írta. A címe: "Restless is the River . . ." és 1939-ben jelent meg a new-yorki Scribner cég kiadásában. Terjedelmes munka, 514 oldal, de nagyobb feltűnést nem keltett és szinte észrevétlenül tűnt el az új regények szakadatlan áradásában. Ma már alig van ember, aki emlékszik rá. A regényben Haraszthynak "Count August Brogmar" nevet adja, holott nagyon jól tudta, hogy Haraszthy nem volt gróf. A történet, amit elbeszél, körülbelül tíz esztendei korszakot ölel fel a "gróf" életéből, akinek politikai okokból kellett elhagyni a hazáját. Ez sem felel meg a valóságnak, mert Haraszthy az ugynevezett reformkorszaknak nem volt aktív szereplő tagja és egyáltalában nem politizált, a szabadságharcban pedig nem is vehetett részt, mert akkor Amerikában volt. Fiatal, vele~~s~~ majdnem egyidős unokatestvére, Halász Károly, akivel együtt jöttek ki és aki ott maradt a megal-

pitott faluban, mint őstelepes, később egy előadásában beszélt is arról, hogy amerikai utjuknak semmi más oka nem volt, mint a kíváncsiság és a kalandvágy.

A másik regény, amely bizonyos fokig Haraszthyval is foglalkozik, egy bizonyos Max Schorer írta, akinek neve majdnem teljesen ismeretlen a regényirodalomban. "A House Too Old" a címe a könyvnek, 1935-ben jelent meg a szintén new-yorki Reynal-Hitchcock cég kiadásában, 305 oldalon. Ebben a könyvben Haraszthy neve "Karranszcy", unokafivéréé pedig "Kahlansz". A könyv meséjének színhelye egy Sacton nevű wisconsini falu. A mese több mint negyven éven át huzódik, de Haraszthyról csak az első fejezetben esik szó.

Szerelmes történetet, vagy kalandos írást nehezen is lehetett volna Haraszthyról írni. Feleségével, Dedinszky Eleanorával ideálisan boldog házasságban éltek (az asszony is Nicaraguában halt meg, állítólag egy héttel férje halála előtt), — kalandhős pedig sohasem lett Haraszthyból, akit állandó alkotás és tettvágy fűtött. Életéről természetesen sokat lehetne még ma is írni és bizonyosan eljön az idő, amikor ezt a változatos, örökös munkában és alkotásban eltelt életet tudományosan is feldolgozzák. A feladat nem lesz tulságosan nehéz, mert Haraszthy kora ifjúságát leszámítva, életéről meglehetősen sokat tudunk és elég sok dokumentum maradt utána, aminek alapján életrajzát pontosan rekonstruálni lehet.

Az kétségtelen, hogy igen sok szép tulajdonsággal felruházott, eszes, akaraterős és szeplőtelen becsületességű férfiú volt, akit mindenütt szerettek és tiszteltek. Egyik tisztelőjük például így ír róluk: "Haraszthy ur volt a szó teljes értelmében, feleségével együtt a legfinomabb emberpéldányok, akikkel valaha találkoztam. Mindketten igen jó megjelenésű emberek. ("Exceedingly good looking.") Sokszor voltam együtt velük otthonukban és Madisonban. Mindenütt sok barátjuk volt és köztisztelteben állottak . . . (Satterlee Clark: Early times at Fort Winnebago, Wis. Hist. Collections, 8.)

Derleth halála komoly veszteség Wisconsin állam számára, mert méltó utódját nehéz lesz megtalálni. Nekünk, magyaroknak is halálával kell gondolnunk rá, mint olyan amerikaiúra, aki egy nagyérdemű magyar emlékezetét igyekezett ébrentartani.
